

УДК 94(476) «1921/1939»

В.М. Мярчук**ПРАЦОЎНАЯ ЭМІГРАЦЫЯ НАСЕЛЬНІЦТВА
ЗАХОДНЕБЕЛАРУСКІХ ЗЯМЕЛЬ
У ФРАНЦЫЮ Ў 1920–1930-я гг.**

У артыкуле акрэсліваецца заканадаўча-прававая база польска-французскіх эміграцыйных адносін, арганізацыйная структура і працэс афармлення эміграцыйнай дакументацыі, маштабы, дынаміка і сацыяльна-культурная адаптацыя рабочых-эмігрантаў у 20–30-я гг. XX ст. Аб'ектам даследавання з'яўляюцца заходнебеларускія эмігранты, якія накіроўваліся ў гарады Францыі. У даследаванні падкрэсліваецца, што ў сувязі з зацікаўленасцю французскага рынку працы ў замежных рабочых і цяжкім сацыяльна-эканамічным становішчам заходнебеларускага насельніцтва ў 20–30-я гг. XX ст. распаўсюджваецца яго працоўная эміграцыя ў Францыю. У артыкуле зроблена выснова аб тым, што дзейнасць французскіх прадпрыемстваў на працягу ўсяго міжваеннага перыяду адпавядала прынцыпам свабоднай эміграцыі. Для падтрымкі і распаўсюджвання эміграцыйных плыняў уладамі абедзвюх краін былі распрацаваны эміграцыйныя канвенцыі і пагадненні, якія з'яўляліся асновай эміграцыі.

Уводзіны

У 20–30-я гг. XX ст. на фоне сусветных эканамічных крызісаў набывае распаўсюджанне працоўная эміграцыя ў Францыю, эканоміка якой была зацікаўлена ў прытоку дадатковай рабочай сілы з розных краін свету. У выніку адкрытай эміграцыйнай палітыкі ў Францыі апынулася вялікая колькасць замежных рабочых, якія паклалі пачатак зараджэнню шматлікіх нацыянальных дыспар. Нягледзячы на гістарычную і дэмаграфічную значнасць французскай эміграцыі, у беларускай і замежнай гістарыяграфіі не надавалася належнай увагі эміграцыйнай праблематыцы. У айчынай гістарыяграфіі пакуль не існуе прац, у якіх акрэсліваліся б накіраванасць, змест і сутнасць працоўнай эміграцыі 20–30-х гг. XX ст. з тэрыторыі Заходняй Беларусі ў Францыю. Прадстаўнікі польскай гістарыяграфіі разглядалі дадзенае пытанне толькі ў агульным кантэксце эміграцыі з міжваеннай Польшчы, не вывучалі асаблівасці эміграцыяў з заходнебеларускіх зямель [1 – 4]. Таму мэтаю дадзенага артыкула з'яўляецца рэканструкцыя эміграцыйных працэсаў з Заходняй Беларусі ў Францыю ў 1920–1930-я гг. Навуковая навізна артыкула заключаецца ў тэматычнай накіраванасці працы. Упершыню праводзіцца аналіз працоўнай эміграцыі з заходнебеларускага рэгіёна ў Францыю, у навуковы ўжытак уводзіцца цэлы шэраг новых гістарычных крыніц.

Польска-французская эміграцыйная палітыка

Працоўная эміграцыя ў Францыю – частка сусветнага эміграцыйнага працэсу, які атрымаў распаўсюджанне ў рамках заходнееўрапейскага напрамку эміграцыі ў 20–30 гг. XX ст. Францыя прываблівала эмігрантаў высокім жыццёвым узроўнем, магчымасцю атрымаць працу і заробак. Для каардынацыі і рэалізацыі эміграцыйных працэсаў дзяржаўныя ўлады Польшчы і Францыі распрацавалі шырокую заканадаўчую базу. Першым крокам супрацоўніцтва з'явіліся перагаворы ў Парыжы 3 верасня 1919 г., пасля якіх у Варшаве была падпісана польска-французская «Канвенцыя па справах

Навуковы кіраўнік – А.М. Вабішчэвіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, загадчык кафедры гісторыі славянскіх народаў Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С. Пушкіна

эміграцыі і іміграцыі», якая паклала пачатак польска-французскім эміграцыйным адносінам і з'яўлялася галоўным эміграцыйным дакументам на працягу ўсяго міжваеннага перыяду. У аснову канвенцыі быў пакладзены прынцып свабоднай эміграцыі, аднак у выпадку складанага сацыяльна-эканамічнага становішча адной з краін дапускалася абмежаванне эміграцыйных плыняў.

У выніку польска-французскіх перагавораў 3 лютага 1925 г. у Парыжы былі вызначаны новыя аспекты эміграцыйнай палітыкі Францыі. Адным з галоўных вынікаў перагавораў з'явілася дамоўленасць, згодна з якой у выпадку прызнання французскімі дактарамі эмігранта хворым яму не дазвалялася накіроўвацца да месца працаўладкавання. Калі праз пэўны час эмігрант не становіўся працаздольным, то ён падлягаў рэпатрыяцыі: польскае консульства выдавала бясплатную візу і грошы на зваротны шлях.

Пасля польска-французскіх перагавораў 14 лістапада 1920 г. была вызначана сацыяльная праграма па абароне эмігрантаў, яе галоўныя моманты былі замацаваны ў «Канвенцыі па пытаннях дапамогі і сацыяльнай абароны». Польскія эмігранты па пытаннях сацыяльнага страхавання і бальнічных лістоў ураўнаваліся з французскімі рабочымі, а ў выніку бесперапыннай 15-гадовай працы ў Францыі ім выдзяляліся пенсійныя выплаты з фонду сацыяльнага страхавання [1, с. 65]. Пытанні сацыяльнага забеспячэння шахцёраў і работнікаў горназдабываючай прамысловасці акрэсліваліся ў «Канвенцыі сацыяльнага страхавання шахцёраў» ад 29 снежня 1929 г. [5, л. 2]. У 1935 г. Міністэрствам працы і сацыяльнай абароны Польшчы быў падрыхтаваны законапраект «Генеральнай канвенцыі сацыяльнага страхавання», аднак ён не атрымаў далейшага ажыццяўлення.

Актывізацыю эміграцыйных рухаў у 20–30 гг. XX ст. выклікала сітуацыя на рынку працы ў Францыі: кан'юнктура яе рынку была зацікаўлена ў замежнай працоўнай сіле, сярод якой прадстаўнікі польскай працоўнай эміграцыі сталі займаць значнае месца. Паводле афіцыйных даных французскіх статыстычных улад, у 1929 г. у Францыю імігравала 179321 чалавек, з якіх 81508 (45%) складалі польскія эмігранты [6, с. 66–67].

Як сведчаць афіцыйныя звесткі Упраўлення статыстыкі працы Польшчы, з заходнебеларускага рэгіёна ў Францыю эмігравала ў 1927–1938 гг. 19380 чалавек, што складала 12,1% еўрапейскай эміграцыі і 6% ад агульнай колькасці польскіх эмігрантаў у Францыю (гл. табліцу 1) [7, с. 424–425].

Табліца 1 – Статыстычныя паказчыкі міжваеннай эміграцыі (1927–1938 гг.).

Эміграцыя Тэрыторыя	Эміграцыя ў Францыю (тыс. чалавек)	Эміграцыя ў еўрапейскія краіны (тыс. чалавек)	Агульная кол-ць эмігрантаў
Заходняя Беларусь	19380	111747	201480
Польшча	326628	918897	1320723

Заўвага – Табліца складзена паводле даных: Gawryszewski, A. : Ludność Polski w XX wieku. – Warszawa : Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyńskiego PAN, 2005. – S. 424–425.

У канцы 1920-х гг. французская эканоміка знаходзілася ў складаным эканамічным становішчы, што выклікала рэзкае павелічэнне ўзроўню беспрацоўных і паніжэнне колькасці рабочых-імігрантаў. Так, у 1927–1928 гг. з тэрыторыі Навагрудскага ваяводства ў Францыю выехаў 151 чалавек, Віленскага – 420, Палескага ваяводства – толькі 38 чалавек (гл. табліцу 2) [8, с. 102–103].

Сусветны эканамічны крызіс, які ў 1929 г. ахапіў еўрапейскія краіны, у Францыі праявіўся толькі ў пачатку 1930-х гг., што прывяло да павелічэння колькасці польскіх

імігрантаў. Для прадухілення масавых эміграцыйных плыняў французскі ўрад вымушаны быў прыняць шэраг дэкрэтаў, якія мелі абмежавальны характар і выклікалі пашырэнне працэсу рээміграцыі [9, с. 232]. На працягу 1926–1937 гг. эміграцыя ў Францыю была найбольш пашырана ў Віленскім ваяводстве, з якога выехала 8429 чалавек (табліца 2).

Табліца 2 – Дынаміка эміграцыйных працэсаў з заходнебеларускага рэгіёна ў Францыю (1926–1937 гг.)

Год	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	Усяго ў 1926–1937
Ваяв-ва													
Навагрудскае	67	17	134	2023	976	79	24	51	14	1	38	88	3512
Віленскае	755	212	208	3230	2876	560	81	95	79		63	261	8429
Палескае	36	5	33	31	195	22	7	13	7	0	17	22	388
Усяго	-	-	32145	81508	86500	28396	8133	11427	8028	1360	8373	33026	298896

Заўвага – Табліца складзена паводле даных: Коpecь, В. Wychodźstwo sezonowe z ziemi wileńskiej do Łótywy / В. Коpecь. – Wilno : Znicz, 1938. – 176 s.

У сярэдзіне 1930-х гг. у французскай эканоміцы адбылося паглыбленне крызісных з’яў, што выклікала дэпартацыю прамысловых рабочых з вялікім вопытам працы (10–15 гадоў). Рабочых датэрмінова звальнялі, не выплачвалі заробную плату, а ў некаторых выпадках эмігрантаў пакідалі без сродкаў на зваротны шлях. На сельскагаспадарчых рабочых не распаўсюджвалася прымусовае высяленне. Французская рээміграцыя была выклікана пашырэннем беспрацоўя ў краіне [10, с. 65].

У 1936 г. Народны фронт на чале з Альбертам Саро прыпыніў працэсы дэпартацыі замежных рабочых і палепшыў умовы працы імігрантаў. З прыходам у 1938 г. да ўлады ўрада Э. Даладзье аднавілася абмежавальная эміграцыйная палітыка. 2 мая 1938 г. быў выдадзены дэкрэт «Аб арганізацыі кантролю за замежнымі работнікамі» [11, л. 41].

Ва ўмовах набліжэння Другой сусветнай вайны эміграцыйная палітыка французскага ўрада набыла яскрава абмежавальны характар. У красавіку 1939 г. урад Э. Даладзье выдаў распараджэнне, якое абмяжоўвала грамадскія правы іншаземцаў: забаранялася арганізацыя грамадскіх аб’яднанняў, закрываліся газеты, падлягалі дэпартацыі рабочыя-эмігранты, якія ўдзельнічалі ў хваляваннях.

Арганізацыйная структура эміграцыйных працэсаў і працэдура афармлення дакументаў

У сувязі з тым, што міграцыйныя працэсы на пачатку 20-х гг. XX ст. пачалі набываць масавы характар, для іх ажыццяўлення на тэрыторыі Францыі і Польшчы была ўтворана шырокая арганізацыйна-структурная база. Згодна з умовамі «Канвенцыі па справах эміграцыі і іміграцыі», працэсамі набору эмігрантаў у Францыі займалася Дзяржаўнае ўпраўленне пасрэдніцтва працы. За дынамікай, структурай і колькаснымі паказчыкамі эміграцыйных працэсаў сачыла Генеральная французская канфедэрацыя працы. Яна каардынавала дзейнасць французскіх работадаўцаў, арганізоўвала эміграцыйныя перамяшчэнні, якія былі дадаткам да мясцовага рынку працы, забяспечвала сацыяльныя правы працоўных імігрантаў (8-гадзінны працоўны дзень, роўная аплата працы, платныя адпачынкі), а таксама ўдзельнічала ў ратыфікацыі міжнародных міграцыйных канвенцый і г.д. [12, с. 436].

У 1924 г. аб’яднанне французскіх прадпрыемальнікаў утварыла Цэнтральнае эміграцыйнае таварыства («Societe generale d’Immigration»), якое займалася масавым наборам і транспарціроўкай замежных работнікаў і мела свае прадстаўніцтвы –

«Цэнтральны камітэт каменнавугальных шахт» («Comite Central des Houilleres de France») і «Цэнтральнае паштовае бюро сельскагаспадарчых работ» («Office Central de la mail – d’oeuvre agricole»). Аднак некаторыя французскія работадаўцы самастойна, без пасрэдніцтва Цэнтральнага эміграцыйнага таварыства, арганізоўвалі набор эмігрантаў. Так, напрыклад, Саюз рабочых жалезаздабываючых руднікоў праводзіў набор польскіх і італьянскіх работнікаў, закладваў для іх спецыяльнае пасяленне [6, с. 68]. Канкурэнцыю вышэйадзначаным арганізацыям складала «Federation des Employeurs de Main-d’Oeuvre Agricole de France», якая неаднаразова рабіла намаганні для атрымання дазволу на вярбоўку эмігрантаў у роўнай колькасці і на аднолькавых умовах з Цэнтральным эміграцыйным таварыствам [13, л. 40].

У 1927 г. было ўтворана польска-французскае земляробчае таварыства «Societe d’Expansion Agricole et Coloniale» («Agricolon»), якое ў мясцовасці Вілемур-сюр-Тару (дэпартамент Гаўтэ Гароне) арганізавала сваё першае сельскагаспадарчае пасяленне [14, с. 199]. У справах сумеснай дзейнасці Каланізацыйны сектар Эміграцыйнага сіндыката супрацоўнічаў з «Impress Nacional» (Парыж), «Expansion Coloniale» (Парыж), «Каланізацыйнай ўласнасцю» (Тулуза) [15, л. 31].

У 1925 г. паміж Польшчай і Францыяй была падпісана консульская канвенцыя, якая акрэслівала дзейнасць, абавязкі і функцыі консульскіх устаноў. На тэрыторыі Францыі дзейнічала восем польскіх консульстваў – у гарадах Парыж, Бардо, Гаўр, Ліль, Марсэль, Ніца, Страсбург і Ліен. Пры польскім пасольстве ў Парыжы дзейнічала Упраўленне эміграцыйнага саветніка, якое абараняла маральныя і матэрыяльныя інтарэсы эмігрантаў, пад кіраўніцтвам якога знаходзіліся ўсе польскія консульствы ў Францыі. Рэлігійная апека над эмігрантамі ажыццяўлялася 39 святарамі пад кіраўніцтвам Польскай каталіцкай місіі ў Парыжы [16, с. 92].

Працоўныя эмігранты падзяляліся на наступныя катэгорыі: мужчыны ад 21 да 40 гадоў, якія накіроўваліся на зямельныя, рудніковыя і прамысловыя працы; земляробы; жанчыны ва ўзросце ад 21 года (яны ў асноўным былі задзейнічаны ў земляробстве і ткацтве, павінны былі валодаць пісьмом і чытаннем); родныя і сваякі эмігрантаў [17, л. 11, 16].

Кантынгент эмігрантаў вызначаўся французскім бокам і залежаў ад кан’юнктуры і сітуацыі на рынку працы. Акрамя таго, колькасць плануемых французскім урадам рабочых рук залежала ад сезона. Сярод замежных эмігрантаў польскія рабочыя заўсёды былі запатрабаваны ў гэтай краіне, таму кожны месяц з тэрыторыі Польшчы выязджала па некалькі соцень працоўных людзей. Так, напрыклад, у ліпені 1925 г. запатрабаванасць польскіх рабочых складала 400 шахцёраў і 470 іх памочнікаў, а таксама 2100 сельскагаспадарчых работнікаў (пераважна жанчын). З тэрыторыі Заходняй Беларусі планавалася набраць: з Гродна – 10 памочнікаў шахцёраў і 130 сельскагаспадарчых работнікаў, з Баранавічаў – 10 памочнікаў шахцёраў і 50 сельскагаспадарчых работнікаў [18, с. 1]. У верасні 1925 г., калі палявыя работы былі закончаны, запатрабаванасць у польскіх рабочых была зніжана да 200 некваліфікаваных прамысловых работнікаў і 1500 земляробаў – з Заходняй Беларусі (Гродна) 40 некваліфікаваных работнікаў і 50 зямельных. У 1928 г. з Гродна рэкрутавалася 20 чалавек – 10 жанчын і 10 мужчын [19, с. 1].

Працэдура афармлення эміграцыйных дакументаў залежала ад віду працоўнай эміграцыі. Як правіла, сезонная, ці працоўная эміграцыя ў Францыю была калектыўнай і складалася з прадстаўнікоў беларускай, украінскай і часткова польскай нацыянальных груп, пастаянная эміграцыя была прадстаўлена польскім і яўрэйскім насельніцтвам. Эміграцыя падзялялася на калектыўную і індывідуальную. Першая ажыццяўлялася праз набор рабочых-эмігрантаў французскім Цэнтральным эміграцыйным таварыствам і яго прадстаўніцтвамі. Праезд эмігрантаў ажыццяўляўся за кошт французскіх

прадпрымальнікаў. Эмігранты ў пісьмовай форме павінны былі звярнуцца ва Упраўленне пасрэдніцтва працы, дзе ў вызначаны дзень у прысутнасці дэлегата французскай місіі адбывалася рэгістрацыя кандыдатаў на выезд. Затым эмігрантаў накіроўвалі да пунктаў збору ў Познані і Мыславіцах, дзе знаходзіліся прадстаўнікі французскай эміграцыйнай місіі і эміграцыйныя інспектары, якія выконвалі функцыі прадстаўнікоў французскага Эміграцыйнага ўрада. Так, напрыклад, праз зборны пункт Мыславіцы ў жніўні 1930 г. з Брэста выехала 59 чалавек (22 – на цукровыя заводы), у верасні – 58 чалавек, у кастрычніку – 18 чалавек (з якіх 16 работнікаў – на прамысловасць, 2 – шахцёры) [20, л. 60, 103, 105, 108].

Кошт дарогі работнікам аплачвалі работадаўцы, аднак яны мелі права з месячнага заробку адлічваць пэўную суму грошай, што з'яўлялася заручэннем ад разрыву кантракта з боку эмігранта. Родных эмігранта 60% ад кошту праезда аплачваў работадаўца, астатнія 40% – эмігрант з уласных сродкаў. Эмігранту дазвалялася бясплатна правозіць багаж да 30 кг, звыш нормы – за 1 кг багажу плацілі 1 польскі злоты [16, с. 32].

Індывідуальная эміграцыя ажыццяўлялася пры наяўнасці імянных запрашэнняў ад работадаўцаў і працоўных кантрактаў. Эміграцыйныя запрашэнні павінны былі быць адпаведнага ўзору і колеру: для вугальных шахт – сіняга, ля капальняў жалезнай руды – чырвонага, для прамысловасці – жоўтага, сельскай гаспадаркі – белага [21, с. 341]. Акрамя таго, ад эмігрантаў з запрашэннямі патрабавалася даведка аб іх матэрыяльным стане і абавязковае медыцынскае пасведчанне. Яно давала падставу для атрымання пасведчання на замежны пашпарт, якое выдавала стараства. Консульскія візы эмігранты атрымлівалі ў французскім консульстве пры наяўнасці дакумента з Францыі і медыцынскага агляду, у 1929 г. французскія візы каштавалі 5 злотых. Пры індывідуальнай эміграцыі неабходны былі нямецкая (1 зл. 80 гр.), чэшская (2 зл. 65 гр.) і бельгійская (2 зл. 50 гр.) транзітныя візы, якія магчыма было атрымаць на мяжы [18, с. 25]. Праезд эмігрантаў ажыццяўляўся за ўласны кошт з 60-працэнтнай кампенсацияй работадаўцам.

Нярэдка ў польскай прэсе публікаваліся аб'явы аб адкрыцці фабрык і заводаў на тэрыторыі Францыі, куды аб'яўляўся неабмежаваны набор рабочых-эмігрантаў. Кожнаму жадаючаму выехаць на працу неабходна было запоўніць фармуляр і далучыць да яго 40 злотых [22, с. 4]. Акрамя таго, працадаўцы свавольна пазбаўлялі эмігрантаў ідэнтыфікацыйных карт, тым самым не адбывалася замацаванне эмігрантаў за месцам працы. Неаднаразова правапарушэнні назіраліся з боку эміграцыйных пасрэднікаў. Самы яркі прыклад звязаны з аферай А. Манька, дырэктара турыстычнага бюро «Voyages France-Pologne» ў Парыжы, які за 1934–1938 гг. перавадной дзейнасці прысвоіў каля 80 тыс. франкаў. Падобныя сітуацыі назіраліся і ў іншых гарадах Францыі. Акрамя таго, нярэдка самі эмігранты былі заўважаны ў падробцы запрашэнняў, замежных пашпартоў, консульскіх віз і інш. У 1930-я гг. на тэрыторыі Палесся паліцыя раскрыла некалькі выпадкаў падробкі дакументаў. У сувязі з тым, што пры афармленні эміграцыйных дакументаў пачалі з'яўляцца фальшывыя візы, Эміграцыйнае ўпраўленне ў 1929 г. прыняло рашэнне аб непасрэднай дастаўцы візавых дакументаў Генеральнага консульства Польшчы ў Парыжы ва Упраўленне пасрэдніцтва працы.

Эміграцыйнае ўпраўленне ў красавіку 1929 г. вызначыла спіс французскіх фірм, якім забаранялася прадастаўляць эміграцыйныя паслугі: «Таварыства кавалёў у Арс-сюр-Мазэль» («Societe des Forges et Boulonneries d' Ars-sur-Moselle»), «Кампанія Леон Берг, Ленс, Арас-роуд» («Entreprise Leon Berge, Lens, Route d'Arras») (Па-дэ-Кале), «Кампанія шахцёраў у Кармо» («Societe des Mines des Carmaux») (Тарн), «Браты Савот і Альберт» («Savot Freres et Cie, Albert») (Сома) і інш. [23, л. 4].

У канцы 20 – пачатку 30-х гг. XX ст. на тэрыторыі Францыі дзейнічалі прыватныя фірмы, якія праводзілі агітацыю, набор польскіх земляробаў і рабочых, ажыццяўлялі пасрэдніцтва пры набыцці зямлі і маёнткаў у Францыі і продажы маёмасці ў Польшчы. Сярод такіх прадстаўніцтваў былі «Цэнтральнае сельскагаспадарчае агенцтва», «Польскае інфармацыйнае бюро» ў Ленсе, «Цэнтральнае інфармацыйна-гандлёвае агенцтва», «Зямельнае агенцтва Jean Pagua» і інш. Супрацоўнікамі Варшаўскага эміграцыйнага сіндыката было ўстаноўлена, што агенты дадзеных фірм заключалі фіктыўныя кантракты з эмігрантамі, прадстаўлялі няпоўную інфармацыю пра ўмовы працаўладкавання ў Францыі [24, л. 16, 87, 88]. Напрыклад, агенты фірмы «Agence Generale Agricole» Е. Шміта ў Ленсе заключалі фіктыўныя працоўныя кантракты з польскімі работнікамі з далейшай эміграцыяй у Францыю, затым разрывалі кантракт і забіралі на розных падставах грашовыя сродкі, пакідаючы эмігрантаў без сродкаў для існавання [20, л. 151]. Пры афармленні эміграцыйных дакументаў з французскага боку назіраліся неаднаразовыя злоўжыванні, якія асабліва праяўляліся падчас медыцынскіх аглядаў на зборных станцыях.

Транспарціроўка і працаўладкаванне эмігрантаў

Працэс транспарціроўкі рабочых-эмігрантаў ажыццяўляўся двума шляхамі – сухапутным (чыгункай) і марскім (караблямі). Падарожжа хуткім цягніком з польскай мяжы (Катавіцэ – Прага – Егер – Страсбург) займала двое сутак. Дарожны білет трэцяга класа ў такім цягніку каштаваў прыкладна 142 злотыя, на звычайныя цягнікі (3–5 сутак) – каля 100 злотых [25, л. 36].

Паслугі па марскай транспарціроўцы эмігрантаў аказвала мараходнае таварыства «Compagnie Generale Transatlantique», прадстаўніцтвы якога знаходзіліся ў Варшаве і Гдыні. Падарожжа морам працягвалася тры дні і ажыццяўлялася праз порты Гдыня і Гаўр. Кошт праезду складаў каля 133 злотых, для дзяцей з 3 да 7 гадоў аплачвалася палова кошту білета, дзеці да 3 гадоў ехалі бясплатна [18, с. 27].

У 1931 г. Эміграцыйны сіндыкат разам з Польскім бюро падарожжа «Pollexpress» у Парыжы пачаў арганізацыю спецыяльных рэйсаў для эмігрантаў у Францыю. Дадзенымі рэйсамі маглі карыстацца эмігранты, якія мелі імяныя запрашэнні, рээмігранты і турысты, якія накіроўваліся ў Францыю. Ім прадастаўляліся льготны дарожны білет і бясплатная дапамога Эміграцыйнага сіндыката пры афармленні дакументаў і візавых папер, а таксама транспарціроўка эмігрантаў пад канвоем у спецыяльных вагонах.

Асноўнымі сферамі дзейнасці працоўных эмігрантаў з заходнебеларускага рэгіёна з'яўлялася праца на прамысловых прадпрыемствах, здабываючых работах і ў сельскай гаспадарцы. Узрост эмігранта мог вар'іраваць у залежнасці ад фізічнага здароўя і сілы чалавека. У 1926 г. у Францыі каля 140000 рабочых-эмігрантаў (58%) былі задзейнічаны ў здабываючай і жалезаруднай прамысловасці, дзе сярэдняя дзённая зароботная плата складала 17–25 франкаў. Колькасць эмігрантаў і іх родных, занятых у сельскай гаспадарцы ў 1926 г., складала 45000 чалавек (19%). Зароботная плата земляробаў вагалася ад 150 да 175 франкаў штомесячна (дадаткова вызначалася ўтрыманне) ці 300 франкаў без утрымання [26, с. 7]. Праца ў сельскай мясцовасці была менш папулярнай сярод эмігрантаў і лічылася горшай, чым у прамысловасці. У сувязі з гэтым 30 лістапада 1926 г. Міністэрства ўнутраных спраў Францыі выдала загад аб сельскагаспадарчых эмігрантах, якім забаранялася самавольна пакідаць месца працы і ўладкоўвацца на прамысловых прадпрыемствах. Акрамя таго, работадаўцы нярэдка забіралі асабістыя дакументы ў эмігрантаў, тым самым прадухіляючы спробы пошукаў новага месца працы на прамысловых прадпрыемствах.

Найбольш кампактнае пасяленне прадстаўнікоў заходнебеларускага

насельніцтва ў Францыі назіралася ў паўночных дэпартаментых – Па-дэ-Кале, Норд, Эльзас і Латарынгія, Парыжскі округ, Пікардыя. На тэрыторыі паўночнай Францыі эмігранты асвойвалі прафесіі металургічнай, будаўнічай, броварскай, тэкстыльнай, цагельнай і здабываючай прамысловасці. Вялікая колькасць эмігрантаў працаўладкоўвалася на цукровых заводах у правінцыях Барэн, Вас’ён, Шато Т’ері, Лізі-сюр-уорк. Заработная плата на такіх прадпрыемствах складала каля 30–50 франкаў у дзень [27, л. 7].

На тэрыторыі паўднёва-заходняй Францыі атрымала распаўсюджанне іміграцыйнае земляробства. Сярод сельскагаспадарчых імігрантаў магчыма вылучыць наступныя катэгорыі земляробаў: здольшчыкі, арэндатары, зямельныя работнікі і ўласнікі. Найбольш распаўсюджанымі формамі земляробства з’яўляліся здольшчына і арэнда [28, л. 241, 245]. У дэпартаментых Хатэ В’ена, Ло і Гарона, Шаранта Інтэра і інш. (паўднёвая і сярэдняя Францыя) распаўсюджанне атрымала здача дзяржаўных зямельных гаспадарак у арэнду [29, с. 3].

Пытанні жыллёвага забеспячэння эмігрантаў, як і ўмоў іх працы, насілі востры характар. Нярэдка назіраліся такія сітуацыі, калі замест жыллёвага памяшкання для сельскагаспадарчых рабочых адводзіліся стайні. У 1927 і 1932 гг. французскі ўрад намагаўся па палепшыць ўмовы пражывання замежных сельскагаспадарчых рабочых, аднак на практыцы прадпрымальнікі вельмі рэдка рабілі крокі ў дадзеным накірунку [30, л. 9]. Для абароны сацыяльных правоў польскіх рабочых-эмігрантаў у 1924 г. былі ўведзены пасады кантралёраў, якія павінны былі валодаць польскай мовай і ведаць звычаі работнікаў. Галоўны абавязак такіх кантралёраў заключаўся ў надзоры за выкананнем умоў працоўных кантрактаў [31, с. 2]. У 1930 г. у Тулузе быў створаны Саюз польскіх земляробаў, які налічваў каля 400 чалавек. Ён займаўся сацыяльна-эканамічнымі пытаннямі дзейнасці эмігрантаў і ўдзельнічаў у культурна-асветніцкім жыцці сельскагаспадарчых эмігрантаў [32, л. 102].

Прадстаўнікамі заходнебеларускай працоўнай эміграцыі ў Францыі былі ў асноўным катэгорыі працоўных слаёў грамадства, якія мелі нізкі ўзровень адукацыі. Нешматлікая частка эмігрантаў беларускай інтэлігенцыі ў асноўным атаясамлівала сябе з палякамі. Таму ў пачатку 20-х гг. XX ст. гаварыць аб заходнебеларускай грамадска-асветніцкай і культурнай дзейнасці не прыходзіцца. Толькі ў канцы 20-х гадоў сярод беларускіх эміграцыйных колаў пачаў узнікаць арганізацыйны рух. Да гэтага часу існавалі толькі некалькі невялічкіх гурткоў і арганізацый у Эльзасе, Латарынгіі, на поўначы і поўдні Францыі. Яны не ставілі перад сабой пэўных мэтаў, мелі выключна сяброўска-сямейны характар. У 1927–1928 гг. у Біянкуры дзейнічаў беларускі гурток, які быў арганізаваны працаўніком фабрыкі «Рэно» па прозвішчы Сарока і налічваў каля 50 чалавек. Аднак дадзены гурток не меў афіцыйнага статусу. Пачаткам самастойнага арганізаванага руху беларускай працоўнай эміграцыі ў Францыі можна лічыць снежань 1930 г., калі быў заснаваны «Хаўрус» – культурна-асветніцкая арганізацыя беларускіх работнікаў, якая атрымала юрыдычныя правы адкрываць свае аддзяленні на ўсёй тэрыторыі Францыі [33, с. 174].

Заклучэнне

У 20–30-х гг. XX ст. на тэрыторыі заходнебеларускага рэгіёна вядучым напрамкам кантынентальнай эміграцыі з’яўляўся выезд у Францыю. Французская эканоміка была зацікаўлена ў прытоку замежных рабочых, што абумовіла рэкордны рост ўзроўню імігрантаў. Найбольшымі нацыянальнымі іміграцыйнымі групамі Францыі з’яўляліся палякі, італьянцы і іспанцы. Працэсамі каардынацыі іміграцыйных плыняў займалася Генеральная французская канфедэрацыя працы, якая ажыццяўляла кантроль за маштабамі, дынамікай і структурай іміграцыі. Для ажыццяўлення

пасрэдніцкай дзейнасці ў 1924 г. было ўтворана прыватнае аб'яднанне французскіх работадаўцаў «Цэнтральнае эміграцыйнае таварыства», якое займалася масавым наборам і транспарціроўкай замежных работнікаў. Эміграцыя ў Францыю была калектыўнай, калі прадстаўнікі французскіх фірм праводзілі масавы набор польскіх работнікаў і арганізоўвалі іх транспарціроўку, і індывідуальнай – эмігранты самастойна на падставе запрашэнняў ці працоўных кантрактаў афармлялі эміграцыйныя дакументы і накіроўваліся ў Францыю. Найбольш кампактнае працаўладкаванне заходнебеларускіх эмігрантаў назіралася ў паўночных дэпартаментых Францыі – Па-дэ-Кале, Нордзе, Эльзасе і Латарынгіі, Пікардзіі, Парыжскай акрузе. Асноўнымі сферамі дзейнасці эмігрантаў былі праца на прамысловых прадпрыемствах і сельскагаспадарчыя работы. Умовы працы і жыцця эмігрантаў не заўсёды адпавядалі санітарна-гігіенічным нормам, што неаднаразова вымушала іх мяняць месца працы, нягледзячы на пратэсты работадаўцаў і заканадаўчыя нормы эміграцыі. Культурна-асветніцкая дзейнасць заходнебеларускіх эмігрантаў да канца 1920-х гг. развівалася ў кантэксце польскай дыяспары, толькі ў пачатку 1930-х гг. яна набыла рысы самастойнасці.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Janowska, H. Polska emigracja zarobkowa we Francji w latach 1919–1939 / H. Janowska. – Warszawa, 1964. – 267 s.
2. Kołodziej, E. Dzieje Polonii w zarysie 1918–1939 / E. Kołodziej. – Warszawa, 1991. – 336 s.
3. Niemyska-Hessen, M. Reemigracja z Francji w dobie kryzysu / M. Niemyska-Hessen. – Warszawa : Wydawnictwo Instytutu Gospodarstwa Społecznego, 1939. – 84 s.
4. Rozwadowski, J. Emigracja polska we Francji / J. Rozwadowski. – Lille : Wydawnictwo Polskiego Uniwersytetu Robotniczego we Francji, 1927. – 202 s.
5. ААН. – Zespół MSZ. – Sygn. 9664. Польска-французская дарадчая камісія ў эміграцыйных справах. Перагаворы ў справах набору, транспарціроўкі, умоў побыту і працы польскіх работнікаў. Рапарты, пратаколы, нататкі, мапы, праект, інструкцыя (1935, 1939 гг.).
6. Wertheim, B. Pracodawcy i pracownicy a współczesne zagadnienie migracyjne w latach 1919–1931 / B. Wertheim. – Warszawa : Biblioteka prawnicza, 1934. – 105 s.
7. Gawryszewski, A. Ludność Polski w XX wieku / A. Gawryszewski. – Warszawa : Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyńskiego PAN, 2005 r. – 622 s.
8. Kopeć, B. Wychodztwo sezonowe z ziemi wileńskiej do Łotwy / B. Kopeć. – Wilno : Znicz, 1938. – 176 s.
9. Cheimicki, T. Powrót wychodźców z Francji w latach 1935 i 1936 // Statystyka Pracy: Wydawnictwo Głównego Urzędu Statystycznego, 1937. – S. 232–235.
10. Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці (далей ДАГВ). – Фонд. 541. – Воп. 1. – Спр. 277. Дакументы аб выдачы дазволу на выезд за мяжу (пратаколы, заявы, пасведчанні, даведкі і інш.). 1923 г.
11. ДАБВ. – Фонд 2082. – Воп. 1. – Спр. 44. Цыркуляры эміграцыйнага сіндыкату аб афармленні дакументаў і эміграцыі ў Францыю і Бельгію; спісы эмігрантаў.
12. Sukiennicki, H. Obrona interesów zawodowych emigranta polskiego we Francji / H. Sukiennicki // Kwartalnik Instytutu naukowego do badań emigracji i kolonizacji. – Warszawa: Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Emigracyjnego, 1928. – T. 2–3. – S. 436–446.

13. AAN. – Zespół MSZ. – Sygn. 9663. Польска-французская дарадчая камісія ў эміграцыйных справах. Перагаворы ў справах набору, транспарціроўкі, умоў побыту і працы польскіх работнікаў. Рапарты, пратаколы, нататкі, мапы, праект, інструкцыя (1939 г.).

14. Klinowicz, S. Kronika zagraniczna z Francji / S. Klinowicz // Kwartalnik Instytutu naukowego do badań emigracji i kolonizacji. – Warszawa : Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Emigracyjnego, 1927. – Т. 3. – С. 192–200.

15. AAN. – Zespół MSZ. – Sygn. 9578. Палажэнні польскай эміграцыйна-асадніцкай палітыкі. Арганізацыя эмігрантаў. Пратаколы, рапарты, нататкі, карты (1934, 1935 гг.).

16. Wskazówki dla wychodztwa do Francji (Mała biblioteka emigranta polskiego № 1). – Warszawa, 1929. – 96 s.

17. ДАБВ. – Фонд 2082. – Воп. 1. – Спр. 9. Цыркуляры і ўказанні эміграцыйнага сіндыката аб эміграцыі ў Аргенціну і Бразілію.

18. Wychodztwo. – 1925. – № 26.

19. Wychodztwo. – 1925. – № 36.

20. ДАБВ. – Фонд 1. – Воп. 4. – Спр. 1542. Цыркуляры палескага ваяводы, бюлетэні Варшаўскага эміграцыйнага сіндыката, справаздачы аб дзейнасці Познаньскага эміграцыйнага сіндыката за 1929 г., спісы эмігрантаў.

21. Качараба, С.П. Еміграцыя з Заходняй Украіны. 1919-1939 гг. : автореф. дис. ... докт. істор. наук : 07.00.02 / С.П. Качараба ; НАН Украіны, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2003. – 31 с.

22. Wiadomości dla emigrantow. – Warszawa, 1934. – 10 marca.

23. ДАБВ. – Фонд 1. – Воп. 4. – Спр. 1539. Цыркуляры Міністэрства працы і сацыяльнай абароны, спісы бежанцаў з СССР.

24. ДАБВ. – Фонд 1. – Воп. 4. – Спр. 1335. Цыркуляры і распараджэнні эміграцыйнага сіндыкату, справаздачы яўрэйскіх таварыстваў; спісы эмігрантаў.

25. ДАБВ. – Фонд 2082. – Воп. 1. – Спр. 8. Цыркуляры эміграцыйнага сіндыката аб парадку эміграцыі ў розныя краіны Паўднёвай Амерыкі. 1936–1939 гг.

26. Wychodztwo. – 1926. – № 17.

27. ДАГВ. – Фонд 541. – Воп. 1. – Спр. 263. Дакументы аб выдачы дазволу на выезд за мяжу (пратаколы, заявы, пасведчанне, даведкі і інш.). 1922–1923 гг.

28. AAN. – Zespół MSZ. – Sygn. 9577. Палажэнні польскай эміграцыйна-асадніцкай палітыкі. Арганізацыя эмігрантаў. Пратаколы, рапарты, нататкі, карты (1928, 1934, 1935 гг.).

29. Wychodztwo. – 1927. – № 6.

30. ДАГВ. – Фонд 551. – Воп. 1. – Спр. 308. Перапіска з французскім консульствам аб легалізацыі дакументаў.

31. Wychodztwo. – 1925. – № 27.

32. AAN. – Zespół MSZ. – Sygn. 9580. Планы аб эміграцыйна-каланізацыйнай палітыцы і арганізацыі эмігрантаў. Справаздачы Міністэрства замежных спраў, мемарандумы, нататкі (1933, 1935 гг.).

33. Папоўская, Т. Беларуская эміграцыя міжваеннага перыяду ў Францыі і Аргенціне / Т. Папоўская // Беларуска-Албарутеніка: Кн. 2. / рэд. А. Анціпенка [і інш.]. – Мінск : Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны, 1993. – С. 173–180.

Miarchuk V.M. Labour emigration of population of West Belarusian lands to France in 1920–1930ies.

The article outlines legislative and legal base of Polish-Belarusian emigration relations, its organizational structure and the process of drawing up emigration documents, the scale, dynamics and social and cultural adaptation of emigrant workers in the 20–30s of XXth. The subject of this research are West Belarusian emigrants, who headed for cities of France. The research underlines that of interest of the French market in work of foreign workers and hard social and economic status of West Belarusian population in the 20–30s of the XXth century their labour emigration to France becomes widespread. The article includes a conclusion that activities of French entrepreneurs during the whole interwar period complied with the principles of free emigration. For supporting and widening of emigration flows the authorities of the two countries drew up emigration conventions and agreements, which were a basis for emigration.

Рукапіс паступіў у рэдкалегію 28.04.10